

Evliliğin Toplumsal Boyutu ve Homogami

Evlilik

Esra Işık¹

Özet

Bireysel tercihlerin sonucu gibi görünse de evlilik bütünüyle toplumsal bir olgudur. Tarihsel süreçte pek çok değişkene bağlı olarak çeşitli biçimlerde ve çeşitli uygulamalarla şekillenen evlilik, aile kurumunun da temeli kabul edilir. Evlilik geçmişten bugüne insan varlığının sürdürülmesinin güvencesi olarak görülmüştür. Hukuki, dini ve toplumsal olarak kadın ve erkeğin birlikteliğinin onayı anlamına da gelen evlilik aynı zamanda akrabalık ilişkilerini de içeren çok yönlü bir süreçtir. Evlilik bağı ile kurulan ilişkiler bireyleri yeni bir akrabalık sistemine dâhil eder. Böylece evlilik bir anlamda yeni sosyal ittifakların oluşması demektir. Her toplumun kendine özgü sosyal ve kültürel değerleri içerisinde anlam kazanan evlilik bu yönüyle sadece kadın ve erkeğin yaşamını değil aynı zamanda toplumsal yapıyı de etkilemektedir. Bireylerin yetişkinliğe geçişinin de temel dinamiklerinden biri olarak görülen evlilik, yeni toplumsal rolleri ve sorumlulukları da beraberinde getirir. Kadın ve erkek birlikteliğinin aile kurumu aracılığı ile tanınması, evliliği toplumun sürdürülmesinde önemli bir konuma taşır. Günümüzde birçok tartışmanın da merkezinde yer alan bu olgu, değişen toplumsal koşulların ve dinamiklerin etkisi ile farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada da evliliğin toplumsal yönünden hareketle bir evlilik türü olan homogami evliliğe dair teorik bir çerçeveye çizilmiştir.

GİRİŞ

Kadın ve erkeğin aile kurma amacı ile bir araya geliş süreçlerinin en temel aşamalarından biri evliliğdir. Evlilik hukuksal, kültürel, dini, ekonomik ve sosyal boyutu olan çok yönlü bir olgudur. Farklı toplumlarda, coğrafyalarda ve inançlarda evliliğin sınırlarını, kurallarını ve ritüellerini belirleyen uygulamalar bulunur. Bu uygulamalar dönemseller koşullara, kültürler arası

1 Dr. Öğrt. Üyesi, Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Kütahya, Türkiye,
E-mail: esra.isik@dpu.edu.tr, ORCID 0000-0003-2983-4183.

etkileşime ve sosyal mobilizasyona bağlı olarak değişime uğrar, çeşitlenir ve farklı evlilik türleri olarak karşımıza çıkar. Bireyin kaç kişi ile evlendiği, eşini seçtiği sosyal grup, evliliğin gerçekleşme biçimi gibi ölçütler evliliğe ilişkin bazı sınıflandırmaların oluşmasına yol açmıştır.

Bu sınıflandırmalarda aile kurumunun ve evlilik yoluyla bireyin dâhil olduğu akrabalık sisteminin nasıl konumlandırıldığı da belirleyici faktörlerden biridir. Evlilik türleri evliliğin sürdürülmesi açısından bütün evli çiftler için kapsayıcı ortak kurallar oluşturmaz ancak evliliğin nasıl şekillendiğine dair bir üst çerçeve oluşturur. Öte yandan evlilik aynı zamanda bir dizi kutlamanın, etkinliğin ve törenin gerçekleştiği sosyal faaliyetleri içerir. Bu faaliyetlerin hem ekonomik hem de toplumsal yönleri vardır. Evliliğin kutlanması kadın ve erkeğin birlikteliğinin toplumsal onaya açılması da demektir. Evlilik öncesinde ve sırasında gerçekleştirilen törenler ve pratikler çiftin aile kurma yolunda ilerlediğinin göstergesi kabul edilir. Aynı zaman da bu faaliyetler söz konusu sürecin, bireylerin parçası oldukları topluluğun ve içinde yaşadıkları toplumun değer ve normları ile uyumlu şekillendiğini göstermesi bakımından özellikle geleneksel kültürlerde önem atfedilen uygulamalardır. Öte yandan evlilik ritüelleri ekonomik bir değer de taşır. Çiftlerin aile kurma seremonilerinin akraba ve sosyal çevrelerince kutlanması belirli hediyeleşme davranışı ile de desteklendiğinden hem evlenen kadın ve erkek için hem de tüketim temelinde ekonomik bir döngü yaratır.

Yetişkinliğe geçişin de aşamalarından biri kabul edilen evlilik, kadın ve erkeğin kök aileleri dışında kurdukları aile yapısı içerisinde sorumluluk alabileceklerinin göstergesi olarak değerlendirilir. Bu yönüyle evlilik bireysel olarak çiftlerin toplum içerisindeki gelişim süreçlerini tamamlama noktasında önem arz eder. Bunun dışında çiftlerin ailelerini bir araya getirerek bir akrabalık sistemi kurmaları sosyal ilişkileri şekillendirmesi bakımından da evliliğe anlam yükler (Ayaz, 2015).

Sosyal ve kültürel yönü dışında modern toplumlarda evlilik, çiftleri yasal olarak da bağlayan bir süreçtir. Kadın ve erkeğin evlilik birliği içinde birbirlerine ve kurdukları aile düzenine ilişkin sorumlulukları ve hakları resmi nikâh ile hukuki bir nitelik kazanır. Ayrıca aile hukuku evliliğin şartlarını düzenlediği gibi evlilik birliğinin sona ermesi olarak tanımlanabilecek boşanmanın da şartlarını düzenlemektedir. Ailenin yapısı ve işlevleri ile birlikte sürekli kabuk değiştiren aile hukuku, toplumun sosyo-ekonomik yapısındaki ve özellikle de üretim ve mülkiyet ilişkilerindeki gelişmelerle de yakından bağlantılıdır (Serozan ve ark. 2016).

Evlilik ve aile yaşantısını düzenleyen bir diğer faktör de dindir. Dinler, ritüeller, emir ve yasaklar aracılığı ile bir yaşam biçimi ortaya koyarlar. Bu

yaşam biçimi toplumların ve bireylerin hayatını şekillendirir, etkiler ve yön verir. Bu doğrultuda dinler, bireysel ve sosyal hayatta çok önemli bir yere sahip olan evlilik ve aile yaşantısına da fazlasıyla dikkat etmişlerdir. Evliliği ve aile birliğini muhafaza etmek için birtakım normlar ortaya koyarak, çeşitli önlemler almışlar, evliliğin huzurlu ve uzun ömürlü olmasını amaçlamışlardır (Geçicioglu, 2019). Evliliğin düzenlenmesi, aile birliğinin sürdürülmesi ve aile üyelerinin hak ve sorumluluklarının belirlenmesi konularında hukuki ve dini metinler belirli bir çerçeve çizer. Bu çerçevede ortak paydalar da vardır. Örneğin Türk ve İslam Hukuku, evlenmenin taraflara haklar veren ve aynı zamanda karşılıklı olarak taraflara borçlar yükleyen hukuki bir işlem olduğu konusunda örtüşmektedir (Tüzüner, 2013).

Aynı zamanda evlilik bağının kurulması ile birlikte eşler aynı evde yaşamak, müşterek hayatı paylaşmak, birbirlerinin alışkanlıklarını benimsemek, yeni alışkanlıklar kazanmak ve toplum içinde evlilik sonucunda kazanılan rolleri ve gereklerini yerine getirmek konusunda sorumluluklara da sahip olurlar (Gökçe,1991). Bu sorumluluklar çocuk sahibi olunması durumunda ebeveynlik görevlerinin eklenmesi ile daha da artar. Böylece evlilik, karı-koca olma durumunun yanında anne-baba olma hâlini de kapsayıcı bir nitelik kazanır. Çocukların evlilik bağı içinde dünyaya gelmesi birçok kültürde hala çok önemsenen bir durumdur. Evlilik birliği, bu düşüncenin etkili olduğu toplumlarda çocuklara tıpkı kadın ve erkek ilişkisine kazandırdığı gibi meşruiyet kazandırır. Öte yandan çocuk sahibi olmak küçük yaştan itibaren kadınlığı annelikle özdeş göreceк biçimde yetiştirilmiş kadınlar için de çok önemli bir statü değişikliğidir. Çocuksuz bir erkeğin statüsünü koruduğu ancak bir kadın için dünyaya gerçek bir kadın olduğunu göstermenin yolunun çocuk sahibi olmaktan geçtiği patriarkal ideolojide kadının ve erkeğin evliliğe yükledikleri anlamların da farklı olması anlaşılabilir bir durumdur. Günümüzde de geçerliliğini bir ölçüde sürdüren bu anlayışta kadın için sürekli ve sevgi dolu bir ilişki kurmanın tek yolu evlenip çocuk sahibi olmaktan geçer (Gittins, 2012).

Genel hatları ile evlilik tarihsel süreçte birçok yönden değişime uğrayan ve farklı dinamikler etrafında şekillenen çok yönlü bir olgudur. Evlilik, somut olmayan kültüre ilişkin unsurları içerisinde barındıran evlilik ritüelleri aracılığı ile yaşanan çağın geleneksel değerlerine dair sosyal bir hafıza oluşturur (Baysan, 2022). Her ne kadar bireysel görülse de evlilik bütünüyle toplumsaldır ve bu yönüyle sosyolojik bir duruma işaret eder. Kültürün, geleneklerin, inancın şekillendirdiği bu olgu aile birliğinin de temeli olarak görülür ve neredeyse bütün toplumlarda çeşitli biçimlerde karşımıza çıkar.

1. EVLİLİK KAVRAMI VE EVLİĞİN TOPLUMSAL BOYUTU

Evlilik ve aile şüphesiz kadınlar, erkekler ve çocuklar için en önemli sosyal, politik ve ekonomik kurumlar arasında yer alır. Buna rağmen ne evliliğin ne de ailenin somut bir tanımı yoktur. Çeşitli tarihsel dönemlerde ve kültürlerde evlilik farklı uygulamalara ve dolayısıyla farklı anlamlara sahip olmuştur. Örneğin günümüzde tek eşli evlilikler ön plana çıkarken Orta Doğu ülkelerinde ve Batı Afrika'da çok eşli evlilikler 20. yüzyıla kadar yaygın olarak görülmekteydi. Batı'da geniş aileler, çekirdek ailenin (anne, baba ve çocuklar) daha etkin bir yaşam düzeni olarak ortaya çıkmaya başladığı 14. yüzyıla kadar yaygındı. 17. yüzyılın başlarında ise evlilikte vurgu, karı-kocanın ideal olarak sevgi dolu partnerler olduğu ve aile evinin dış dünyaya karşı bir sığınak görevi gördüğü arkadaşça evliliğe yönelmişti (Featherstone, 2005). İçinde bulunduğumuz 21. yüzyılda ise evlilik cinsellikten ve üremeden tamamen bağımsız hale gelmiş durumdadır. Pek çok ülkede zinanın cezalandırılmadığı, cinsellik için herhangi bir belgenin gerekmediği, sevgililerin herhangi birinin izni olmadan beraber yaşayabildiği bu yüzyıl için evliliğin anlamı büyük ölçüde değişmiştir (Campbell, 2012). Bu örnekler bize evliliğin amacının ve bu kurumu çevreleyen inançların her kültür ve her dönem için farklı değerlendirilmesi gerektiğini gösterir. Akrabalık ilişkilerinin ve bu ilişkiler yoluyla oluşturulan ittifakların bireyin yaşamının en önemli parçası olduğu geleneksel toplumlardaki evlilik, sanayileşmiş toplumlardaki evlilikten çok farklıdır. Geleneksel toplumlardaki evlilik düzenlemeleri sanayi toplumlarındaki gibi bireysel tercihleri öncelenebilir (Turner and Frese, 2005).

Toplumsal ve dönemselsel değişimler evliliğe dair genel ve kapsayıcı bir çerçeve çizmemizi zorlaştırır. Ancak evliliğin işlevleri ve belirli özellikleri dikkate alındığında, bu işlevlerin ve özelliklerin merkeze alındığı tanımlarla karşılaşırız. Anthony Giddens (2000), evliliği iki yetişkin arasındaki toplum tarafından tanınan ve onaylanan cinsel birlik olarak görür. Giddens'a göre iki insan evlendikten sonra birbirlerine akraba olurlar ve evlilik bağı aynı zamanda daha geniş olarak akrabaları da birbirine bağlar. Marshall (1999) ise evliliğin yetişkin bir erkek ile yetişkin bir kadın arasındaki yasal geçerliliği olan, belirli hak ve yükümlülükler getiren bir ilişki olarak kabul edildiğini söylemektedir. Bu ve buna benzer tanımlamalar evliliğin belirli yönlerine vurgu yapmaktadır. Giddens'ın tanımında evlilik bireyler arası bağlar ve kadın erkek birlikteliğinin toplumsal olarak onanması şeklinde öne çıkarken; Marshall evliliğin yasal geçerliliğine, hak ve yükümlülüklerine vurgu yapmaktadır.

Her ne şekilde tanımlanırsa tanımlansın evlilik sosyal açıdan son derece önemli bir olgudur. Sadece evlilik birliğini paylaşan eşler için değil aynı

zamanda bu birliğin parçası olduğu toplum için de evlilik başta aile olmak üzere bütün kurumlarla doğrudan veya dolaylı olarak etkileşim içerisinde. Dolayısıyla sosyolojik açıdan evliliği önemli kılan faktörler şöyle sıralanabilir (Morgan, 2007);

- Evlilik geniş aile ilişkileri dizisi içerisinde anahtar bir unsurdur. Farklı aileler ve farklı nesiller arasında bağlantılar kurar.
- Evlilik hayatın akışında, bireylerin ve bağlı oldukları kişilerin yaşamlarında önemli bir geçiş olarak görülür.
- En yaygın anlayış olarak evlilik, toplumsal cinsiyet ve cinsellik düzeninin etkin unsuru kabul edilir. Evlilik aracılığı ile kadın ve erkek arasındaki ayrımlar ve heteroseksüelliğin baskın önemi doğrulanmaktadır.
- Evlilik sosyal yapı için de anahtar bir unsurdur çünkü evliliğe dâhil olan taraflar sınıfsal, etnik, dinsel ve diğer farklı temelli kimliklere sahiptir.
- Evlilik sosyal destek ve bakım uygulamalarının harekete geçirilmesi noktasında da önemlidir.
- Evlilik aynı zamanda bireysel ve toplumsal kimliğin oluşmasında etkilidir.

Bu faktörler dışında evliliğin aynı zamanda üç temel amaca hizmet ettiği düşünülür. Evliliğin amaçlarından ilki ailenin ve toplumun üreme yoluyla devamlılığını sağlamasıdır. İkincisi; evlilik akrabalık bağları vasıtasıyla toplumun bütünleşmesinin aracı olarak düşünülür ve son olarak da; gelin ve damadın birlikteliği, gruplar ve/veya bireyler arasındaki karmaşık bir alışveriş sistemi olarak algılanabilir (Turner and Frese, 2005). Ancak bütün bu amaçlar ve evliliğin toplumsal yönden değeri günümüzde bir ölçüde sarsılmış görünmektedir. Yüzyıllar boyunca evlilik, toplumsal cinsiyet çerçevesinde bireylere cinsiyetlerine göre rol pozisyonları veren, soy bağı ve ebeveynliği tesis eden temel aile kurumunu temsil etmiştir. Fakat birçok toplumda artık evliliğin anlamı ve sosyal normları giderek zayıflamaktadır. Bu süreç, birlikte yaşayan çiftlerin sayısındaki artış ve eşcinsel evliliğin ortaya çıkışı da dâhil olmak üzere farklı olayların sonucudur. Üstelik artık isteğe bağlı ve geri döndürülebilir olarak görülmesi de dâhil evliliğin anlamındaki değişim; çift ilişkilerinde, ebeveyn olma ve çocuk olma biçimlerinde meydana gelen değişimlerle de yakından ilgilidir (Naldini, 2017). McClintock'un da (2015) dikkat çektiği üzere, evliliğin sosyal bir kurum olarak öneminin giderek azalması onun geçmişe nazaran daha az zorunlu, daha az istikrarlı, aileye/topluma daha az bağlı ve diğer sosyal kurumlar tarafından daha az denetlenir olması anlamına gelmektedir. Evlilik kurum olarak toplumsal

zeminini kaybettikçe evlenen kişi sayısı azalmakta, daha fazla boşanma yaşanmakta, evlenenler de bunu daha ileri yaşlarda gerçekleştirmektedir. Diğer taraftan evlilikteki değişimlere doğurganlıktaki değişimler de eşlik etmektedir. Çocuk doğurmanın evlilikten ayrılması, bekâr annelerin ve evlilik birliği dışında çocuk sahibi olan çiftlerin artışına neden olmaktadır. Aynı zamanda kadınların daha az çocuk sahibi olması ve birçok kadının çocuk sahibi olmaktan tamamen vazgeçmesi de durumun başka bir boyutudur.

Ailenin bir kurum olarak toplumsal yaşamın merkezine yerleştirildiği ve evliliğin de aile kurumunun temeli olarak görüldüğü yaklaşımlarda söz konusu değişimler oldukça endişe verici görülmektedir. Evliliğin zayıflaması, özellikle dini ve politik açıdan toplumsal bir tehdit olarak algılanma eğilimindedir. Evliliğe dair duyulan bu endişe klasik aile kurumunun yok olması düşüncesi ile özdeş bir endişedir. Her ne kadar politik olarak aileden (özellikle anne ve baba olarak) beklenenler tarihsel perspektifte değişim gösterse de modern çağda, genelde ebeveynlik çerçevesinde, özelde ise “ideal annelik-babalık” bağlamında hane içi davranışlardan vatandaşlık eğitimine kadar uzanan bir yelpazede rasyonelleştirilmiş, görece “yeni” ve “makbul” formlar yaratılmıştır (Öztan, 2011). Devletin, ailenin bir kurum olarak üstlendiği işlevlerini sürdürülmesi (özellikle çocuk sahibi olmak) ve toplumsal düzen açısından aile bireylerinin rollerini yerine getirmesi temelinde teşvik edici ve şekillendirici politikaları evliliği özgün bir yere taşır. Prost’un (2008) belirttiği gibi evliliğin geçirdiği evrim aile kavramının derinlemesine değişiminin iyi bir göstergesidir. 20. yüzyılın ortalarına kadar, insanlar yaşam boyu birbirine yardım etmek ve destek olmak için evlenmişlerdir. Çocuk sahibi olmak, mirası arttırmak ve bunu çocuklarına devretmek, onları başarılı kılmak ve böylece başarılı olmak evliliğin temel nedenleridir. Böyle toplumlarda aile değeri esastır ve bireyler ailelerinin başarısına ve kendilerinin bu başarıdaki payına göre değerlendirilmişlerdir. 1950’lerden itibaren ise aşk, evlilikte merkezi bir yere yerleştirilir. Artık cinselliği meşrulaştırmak için evlilik kurumu yeterli olmamakta, aşkta gerekmektedir.

Günümüzde ise evliliğin temeli artık ne sadece aileye verilen değere ne de duygusallığa bağlı olarak şekillenmektedir. Bu faktörlerin yanında çağın getirdiği değişimler hem evliliği hem de aile kurumunu bambaşka bir boyuta taşımıştır. Teknolojik gelişmelerin, iletişim alanında yaşanan yeniliklerin, sosyal medyanın ve toplumsal hayatta kadın ve erkeğin rollerine dair tartışmaların evlilik üzerinde de önemli etkileri olmuştur. En geleneksel topluluklarda bile popüler kültürün gelenekle harmanlanmış/uyarlanmış etkilerini evlilik ritüellerinde görmek mümkündür. Bu durum kadın ve erkeğin aile içerisinde kendilerini konumlandırma biçimlerinde de söz konusudur. Çocuk yetiştirme pratikleri, ebeveynlik rolleri, evlilik sembolleri,

evlilikteki tüketim alışkanlıkları bile günümüzde çok sayıda değişkenin etkisi altındadır. Kültürel değişimler bağlamında, artan teknoloji ve sosyal medya kullanımı ile evlilik birliği arasında bir ilişki olup olmadığını ele almanın önemine değinen Konuk'un (2021) da belirttiği gibi sanal iletişim, bireylerin iletişimlerini arttırmakla beraber yalnızlaşmalarına ve aile içi ilişkiler üzerinde önemli değişimlere neden olmaktadır. Elbette bütün bu değişimler evliliğin tamamıyla etkisini yitirdiği anlamına gelmemekle birlikte aile hala en önemli toplumsal kurumlardan biridir. Geçmişten farklı olarak bireyselliğin daha etkili olduğu modern hayatta bile aile aracılığıyla sürdürülen kolektivite değerli görülmektedir.

2. EVLİLİK TÜRLERİ: HOMOĞAMİ EVLİLİK

Evlilik toplumsal değişimden bağımsız bir olgu değildir. Bu bağlamda evliliğin nasıl gerçekleştiği aile kurumunun da nasıl şekilleneceği ile yakından ilişkilidir. Bireylerin evlenecekleri insanı nereden seçtikleri, kaç kişi ile evlendikleri, tercihlerinde belirleyici olan faktörler evliliğe ilişkin farklı kategorilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ashnda evliliğin iki temel biçimi vardır; tek eşlilik ve çok eşlilik. Diğer evlilik türleri, eş sayısı temelinde gerçekleştirilen evliliklerde, çeşitli değişkenlerin merkeze alınarak bireyin eş tercihlerinde hangi kıstasları gözettiği ile ilgilidir. Evlilik türleri aynı zamanda aile yapısını da etkilemektedir. Çok eşli evliliklerde aile içi roller ve sorumluluklar, tek eşli evliliklerden görece farklılaşmaktadır. Aynı şey söz konusu evliliklerin bölgesel ve kültürel farklılaşmaları için de geçerlidir.

Literatürde eş sayısına göre tanımlanan iki evlilik türü vardır. Birden fazla eşe sahip olma durumu poligami (polygamy) evlilik olarak, tek eşli evlilik de monogami (monogamy) evlilik olarak isimlendirilir. Poligami evliliklerde erkeğin çok eşliliği, kadının çok eşliliğinden daha yaygın görülmektedir. Kabile ve aşiretlerde yağma sureti ile elde edilen kadınların eş olarak alınması poligaminin türü olarak polijini (polgny) evliliği doğurmuştur. Polijini evliliklerin bir diğer nedeni de ekonomik gerekçelerdir. Kadınların ve çocukların işgücü olduğu toplumlarda çok kadınla evlenmek ekonomik avantaj olarak görülmektedir. Yine bu tip evliliklerin tarihte politik ve dini gerekçelerle yapıldığı da bilinmektedir (Ülken, 1990).

Kadının birden fazla erkekle evlenmesine ise yine poligami evliliğinin bir türü olarak poliandri (polyandry) evlilik denilir. Poliandri evliliklerin en klasik örneği, bir grup erkek kardeşin ortaklaşa bir eşle evlenebildiği Tibet'te görülür. Düğün, en büyük erkek kardeş uygun yaşa ulaştığında yapılır. Bütün erkek kardeşler o evlilikteki çocukların babası olarak görülse de, resmi durumlarda baba rolünü üstlenecek bir kişi olur. Çok kocalılığın

nedenlerinden biri nüfusu düşük tutmaktır. Ekilebilir arazilerin sınırlı olduğu durumlarda poliandri evlilikler çözüm olarak uygulanmaktadır. Bununla birlikte, çok-kocalı evliliğin dini yönü olduğu da görülmüştür. Bu evliliklerde küçük erkek kardeşler keşiş olarak kendilerini bekâr bir yaşama adayabilmektedirler (Turner and Frese, 2005).

Günümüzde hala çok eşli evlilikler mevcuttur. Ancak modern toplumlarda tek eşli evlilikler daha yaygın bir evlilik türü olarak ön plana çıkmaktadır. Bunun birden fazla nedeni vardır. Öncelikli olarak modern toplumdaki hukuk düzeni evliliği iki kişi arasındaki bir birliktelik olarak tanımlamaktadır. Öte yandan çok eşli evlilikler sanayi toplumunda ekonomik ve politik bir avantaj olmaktan uzaklaşmıştır. Beşeri sermaye düzeyinin ve buna bağlı olarak kadınların emek geliri gibi gelir fırsatlarının değerinin düşük olduğu bir ekonomide zengin bir erkek, bir kadını kendisi veya çocukları için çok az ekonomik avantaj sunarak tek eşli evlilik yerine çok eşli bir birlikteliğe dâhil olmaya ikna edebilir. Ancak, beşeri sermaye ve emek gelirinin getirisinin artması, çokeşli birlikteliklerde sağlanan ekonomik avantajların marjinal faydasını azaltmakta ve erkekler için çokeşliliğin maliyetinde önemli bir artışa yol açmaktadır (Citci, 2014).

Evlilik türleri arasında eşin seçildiği çevreye, eşin seçilme gerekçesine göre de (akraba evliliği, akraba dışı evlilikler, levirat, sororat, vb.) farklı tanımlanmış evlilikler yer alır. Bu evlilikler büyük ölçüde kültürel ve geleneksel faktörlerin etkisiyle ve bireylerin karşılaştıkları toplumsal sorunlara çözüm üretme gayesiyle şekillenmiş evliliklerdir. Her toplumun kendi iç dinamiklerinin ve tarihsel birikiminin eseri olarak ortaya çıkmış yerel evlilik türleri de vardır. Örneğin Lütü Sezen (2005), Türk toplumunda görülen 33 farklı evlilik türü tespit etmiştir. Gelenekselliğin ağır bastığı bölgelerdeki bu evlenme biçimleri arasında *Televizyon Evliliği* gibi değişen teknolojik şartlara bağlı ortaya çıkmış evlilikte bulunmaktadır.

Evliliğe dair bu çeşitlilik son dönemlerde yeni bir tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Bu tartışmanın odağında yer alan evlilik türü homogami (homogamy) evliliğidir. Özellikle sosyolojik bağlamda incelenen homogami evlilik farklı dinamiklere dayalı olarak çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Modern toplumlarda yaygın bir evlilik türü olarak görülen bu evlilik toplumun sınıfsal şekillenmesinde de oldukça etkilidir.

2.1. Homogami Evlilik

Yunanca bir kelime olan homogami “benzer benzerle evlenir” anlamına gelmektedir. Kişilerin kendilerine benzer özelliklere sahip kişilerle evlenme eğiliminde oldukları teorisini belirtmek için bir terim olarak kullanılmaktadır.

Diğer yandan homogami asortatif (sınıflandırıcı) eşleşme olarak da bilinir. Homogaminin zıtların birbirini çektiğine dair rakip teorisi ise heterogami (heterogamy)dir. Aslında her iki teoride de doğruluk payı vardır. Bazı çiftler benzerlikler, bazıları ise farklılıklar nedeniyle birbirlerine ilgi duyabilirler. Aynı zamanda bazı birlikteliklerde çiftleri bir araya getiren hem benzer hem de farklı özelliklerdir. Bu alanda yapılan çalışmalar homogami evliliklerin heterogami evliliklere kıyasla daha baskın bir evlilik türü olduğunu göstermektedir (Burgess and Wallin, 1943). Bu durum da ortak paydaların evlilik tercihlerinde daha belirleyici olduğu düşüncesine dayanmaktadır.

Mäenpää ve Jalovaara'nın (2014) göstermeye çalıştığı gibi sosyoloji literatüründeki genel varsayım, homogaminin, birlikteliğin istikrarını artırdığı; heterogaminin ise ayrılma olasılığını artırdığı yönündedir. Sosyal ve kültürel benzerliğin, eşler arasında temel yaşam hedefleri ve öncelikleri konusunda değer birliği sağladığı, ortak bir iletişim temeli yarattığı, zevkler ve dünya görüşlerindeki farklılıklardan kaynaklanabilecek sürtüşmeleri azalttığı varsayılır.

Homogami aynı zamanda ırksal homogami, eğitimsel homogami, dini homogami ve statü homogamisi gibi farklı şekillerde gerçekleşen bir evlilik türüdür. Fu and Heaton'un (2008) Amerika'da 1980-2000 yılları arasındaki ırksal ve eğitimsel homogamiyi inceledikleri çalışmalarında belirttikleri gibi evli çiftler, ırk, etnik köken, sosyo-ekonomik statü, milliyet, din ve dilsel kökenlerde dâhil olmak üzere birçok benzer sosyal özelliği paylaşma eğilimindedir. Bu bağlamda özellikle eğitimsel homogami en fazla araştırılan homogami türü olarak dikkat çeker çünkü eğitim, bireylerin sosyo-ekonomik statüsünü şekillendirmenin yanı sıra sosyal statünün kazanılmasında nesiller arası etki yaratan en önemli kıstastır. Söz konusu çalışmada da eğitimsel homogaminin ırksal homogamiye kıyasla daha güçlü bir eğilim olduğu belirlenmiştir. Irklar arası evliliklerin artması daha yüksek düzeyde sosyal entegrasyona işaret ederken eğitimsel homojenlik potansiyel olarak sosyo-ekonomik eşitsizliği arttırmaktadır.

Statü homogamisi araştırmalarında ise iki temel hipotez ileri sürülmektedir. Bu hipotezlerden biri insanların benzer statüde biriyle evlenmeyi tercih ettiğini savunan *eşleşme hipotezi*; diğeri de insanların yüksek statüde biriyle evlenmeyi tercih ettiğini savunan *rekabet hipotezi*dir. Hem eşleşme hem de rekabet evlilikte statü benzerliğine yol açar. Ancak bireylerin statü konumları incelendiğinde iki hipotezinde farklı çıkarımları olduğu görülmüştür. Eşleşme hipotezi kişinin statü konumunun kültürel yönleri ile ilgili bir hipotezdir ve uzun vadeli ilişkilerde ortak paydaların sağlandığı, farklılıklara dayalı sürtüşmelerin azaldığı fikrine dayanır. Rekabet hipotezinde ise eş seçiminin,

partnerin evliliğe getirdiği ekonomik kaynakları paylaşmanın yararlarına göre belirlendiği düşüncesi hâkimdir. Bu yaklaşımda evlilik piyasası ekonomik kaynaklara yönelik rekabet tarafından yönetilmektedir (Kalmijn, 1994) . Statü homogamisi toplumdaki; ekonomik/politik/dini/eğitimsel ve kültürel sistemler, sosyal hiyerarşi, nüfus yapısı, toplumsal açıklık/kapalılık gibi makro düzeydeki sosyal yapıları etkiler ve bu sosyal yapılar tarafından etkilenir. Aynı zamanda evlilik ve aile gibi kurumlarla sosyal ağlar ve mikro düzeydeki sosyal ilişkiler de bu karşılıklı etkileşim sürecinde etkili olmaktadır (Song et al. 2017).

20. yüzyıldan itibaren özellikle evlilik olgusuna ilişkin sosyoloji alanında yapılan çalışmalarda bireylerin eş tercihlerini etkileyen faktörler incelenmiştir. İnsanların neden kendi grupları içinden evlendikleri ve neden statü olarak yakın kişileri tercih ettikleri açıklanmaya çalışılmıştır. Bu alandaki mevcut literatüre bakıldığında araştırmaların üç dinamiğe bağlı olarak şekillendiği görülür. Birincisi ABD gibi göçmen nüfusun yoğun olduğu ülkelerdeki etnik ve ırksal evlilikler. İkincisi, dini evlilikler ve üçüncüsü çoğunlukla toplumsal tabakalaşma alanında çalışan araştırmacılar tarafından yapılan sosyo-ekonomik faktörlere dayalı evlilikler (Kalmijn, 1998). Bu araştırmalar evlilik olgusunun toplumsal açıdan nasıl etkiler yarattığının anlaşılması adına son derece önemlidir.

Aynı zamanda batıda yapılan araştırmalarda homogami bir dizi farklı sosyal, psikolojik ve hatta fiziksel faktörle ölçülmüştür. Çalışmalar, homogami evliliklerin farklı özelliklere göre ölçüldüğünde, değişen sıklıklarda gerçekleştiğini göstermektedir. Bu farklılıklar, bazı özelliklerin toplum tarafından diğerlerine kıyasla daha fazla değer görmesi ile açıklanmaktadır. Örneğin, ırksal evlilik çoğu toplum üyesi için o kadar önemlidir ki, “açıkça doğru” gibi görünen bu durumu uygulamak için yasalar çıkarılmıştır. Homogami eğilimi, ırksal eğilimlere daha az değer verilen durumlar söz konusu olduğunda ise daha az dikkat çekmektedir (Coombs, 1961).

Kalmijn'e (1991, 1998) göre homogami evliliklerde insanlar kültürel kaynaklarda veya sosyo-ekonomik kaynaklarda benzerlik tercihinden de hareket edebilirler. Kültürel kaynaklar; değerleri, normları, yaşam tarzlarını, boş zaman aktivitelerini, zevkleri, entelektüel birikimi, konuşma tarzlarını ve yaşam deneyimlerini içerir. Bu kaynaklar ya ev ortamında edinilir ya da ev dışındaki eğitim kurumları ve akran grupları tarafından aktarılır. Sosyo-ekonomik kaynaklar ise ekonomik refah ve statü üreten kaynaklar olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik refah aile üyeleri tarafından paylaşılmakta ve statü bireysel üyelerden ziyade bir birim olarak aileye verilmektedir. Sonuç olarak eşlerden birinin geliri ve statüsü, ailenin gelirini ve statüsünü yükselterek diğerinin gelir ve statüsüne katkıda bulunur. İnsanlar cazip

sosyo-ekonomik kaynaklara sahip bir eş arayarak gelirlerini ve statülerini en üst düzeye çıkarırlar.

Bütün bu çalışmalar ve bulgular bize homogami evliliklerin toplumsal yaşamdaki birçok faktörle (değerler, ırk, eğitim, gelir vb) yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu nedenle homogami evlilik sadece belirli tercihlerin etkisiyle şekillenen aile yapısını değil aynı zamanda toplumsal düzeni de (sınıfsal yapı, sermaye dağılımı vb.) etkilemektedir. Dolayısıyla homogami araştırmalarında kullanılan nüfus istatistikleri, eğitim istatistikleri ve ekonomik veriler, evlilik ile toplumsal yapı arasındaki ilişkinin açıklanması noktasında önemli bir kaynağa dönüşmektedir.

SONUÇ

Evlilik konusu aile çalışmaları içerisinde önemli bir yere sahiptir. Aile kurumunun temeli görülen bu olgu başta toplumsal boyutu olmak üzere, ekonomik, dini, kültürel ve hukuki yönüyle ele alınıp incelenmektedir. Geçmişten bugüne değişip dönüşen evlilik her toplumda ve kültürde farklı dinamiklere bağlı olarak çeşitlenmekte, insanların evlilik tercihleri de bu çeşitlilik içerisinde şekillenmektedir. Bireylerin eş seçimlerini belirleyen birçok etken vardır. Evlenen kişi sayısı, evliliğin gerçekleştiği sosyal grup, evlilikten beklentiler, farklı evlilik türlerini ortaya çıkartır. Bu evlilik türleri kültürel, geleneksel ve dini faktörlerin yanı sıra bireysel önceliklerin ve sosyo-ekonomik koşullarında bir neticesidir. Bu çalışmada ele alınan homogami evlilik de bir evlilik türü olarak eşlerin benzer ya da yakın özelliklere sahip olması anlamına gelir. Söz konusu benzerliğin kaynakları statü, ırk, eğitim, din ve sosyo-ekonomik unsurlarda aranmaktadır. Bu evlilik türüne ilişkin literatürde çeşitli hipotezler ve açıklamalar mevcuttur. Bunun yanı sıra Bodenhorn'un (2006) belirttiği gibi homogami sadece sosyologların değil aynı zamanda ekonomistlerinde inceledikleri bir evlilik türü olarak dikkat çeker. Sosyologlar homogamiyi ailenin grup değerlerini aktarmadaki etkisi de dâhil olmak üzere önemli sosyal süreçleri anlamaya yardımcı olduğuna inandıkları için incelemektedirler. Ekonomistler ise homogaminin hane halkı üretimindeki tamamlayıcılığı artırdığını ve bu evliliğin servet, gelir, eğitim ve diğer ekonomik sonuçların nesiller arası kalıcılığını güçlendirebileceğini düşünmektedirler.

Homogami evlilik bu yönüyle toplumsal yapıya ilişkin dinamiklerin anlaşılmasında ve sosyal ilişkileri şekillendiren pratiklerin çözümlenmesinde önemli bir veri kaynağı olarak görülmektedir. Homogamiye dair çalışmalar büyük ölçüde batı toplumları merkezinde yapılmaktadır. Bu nedenle evliliğin toplumsal boyutundan hareketle homogami evliliklere ilişkin teorik bir çerçeve oluşturma çabasının ürünü olan bu çalışmanın da toplumumuzda yapılacak benzer araştırmalara katkı sunması amaçlanmıştır.

KAYNAKLAR

- Ayaz, B. (2015). Sağdıçlık ve yengelik, *Aile Yazıları/8*, 65-71, Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Baysan, M. (2022). *Geçmişten Günümüze Doğum Evlenme ve Ölüm*, Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Bodenhorn, H. (2006). Colorism, complexion homogamy, and household wealth: some historical evidence, *The American Economic Review*, 96(2), 256-260.
- Burgess, E.W. and Wallin, P. (1943). Homogamy in social characteristics, *American Journal of Sociology*, 49(2), 109-124.
- Campbell, G. (2012). *Evliliğe Karşı Bir İlişkinin Sosyal, Yasal, Ekonomik ve Psikolojik Sonuçları*, H.Ş. (çev.), İstanbul: Kolektif Yayınları.
- Citci, S.H. (2014). The rise of monogamy, *Journal of the Spanish Economic Association*, 5(4), 377-397, <https://doi.org/10.1007/s13209-014-0113-y>.
- Coombs, R.H. (1961). A value theory of mate selection, *National Council on Family Relations*. 10(3), 51-54.
- Featherstone, L. (2005). Marriage and family, *Berkshire Encyclopedia of World History*, Vol.3, W.H.M. (sen.edt), 1195-1200, Massachusetts: Berkshire Publishing.
- Fu, X. and Heaton, T.B. (2008). Racial and educational homogamy: 1980 to 2000, *Sociological Perspectives*, 51(4), 735-758.
- Geçicioğlu, A.R. (2019). Evlilikte dinin etkisini hissetme ve evlilik uyumu ilişkisi, *Turkish Studies Comparative Religious Studies*, 14(4), 621-642.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*, H.Ö. C.G. (haz.), Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Gittins, D. (2012). Aile Sorgulanıyor, T.E. (çev.), İstanbul:Pencere Yayınları.
- Gökçe, B. (1991). Evlilik kurumu ve aile yapısı ile ilişkileri, *Türk Aile Ansiklopedisi*, C(2), 508-516.
- Kalmijn, M. (1991). Status homogamy in the United States, *American Journal of Sociology*, 97(2), 496-523.
- Kalmijn, M. (1994). Assortative mating by cultural and economic occupational status, *American Journal of Sociology*, 100(2), 422-452.
- Kalmijn, M. (1998). Inter marriage and homogamy: causes, patterns, trends, *Annual Review of Sociology*, S(24), 395-421.
- Konuk Kandemir, N. (2021). Effect of new forms of communication on marriage: the relation of social media usage and divorce; yeni iletişim biçimlerinin evlilik birliği üzerindeki etkileri: artan sosyal medya kullanımını ve boşanma, *4th International "Communication in The New World" Congress* 19-21 February, 263-264, Tokyo, Japan.

- Marshall, G. (1999), Evlilik, *Sosyoloji Sözlüğü*, O.A., D.K. (çev.), 223-225, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- McClintock, E.A. (2015). The future of marriage, *Emerging Trends in the Social and Behavioral Sciences*, 1-14, <https://doi.org/10.1002/9781118900772.etrds0339>.
- Morgan, D.H.F. (2007), Marriage, *Blackwell Encyclopedia of Sociology*, G.R. (edt.), 2789-2791, USA: Blackwell Publishing.
- Naldini, M. (2017). The sociology of families, *The Cambridge Handbook of Sociology*, K.O. Korgen (edt.), 297-304, Cambridge University Press.
- Öztan, G.G. (2011). *Türkiye’de Çocukluğun Politik İnşası*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Serozan R., Başoğlu, B. ve Kapancı, B. (2016). Aile hukukunun özellikleri, ilkeleri ve gelişimi, *İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 531-560.
- Sezen, L. (2005). Türkiye’de evlenme biçimleri, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S(27), 185-195.
- Song, L. and Skaggs, R., Frazier, C. (2017). Educational homogamy, *Handbook on the Family and Marriage in China*, X.Z., L.X.Z. (edt.), 108-124, UK: Edward Elgar.
- Turner, E. and Frese, P.R.(2005). Marriage, *Encyclopedia of Religion*, Vol.8, L.J.(sen. edt.), 5724-5727, USA: Macmillan Reference.
- Tüzüner, Ö. (2016). Türk ve İslâm Hukuku bakış açısından evlenmenin hukukî niteliği hakkında bir inceleme, *Ankara Baroso Dergisi*, S(1), 127-148.
- Ülken, H.Z. (1990). Aile, *Aile Yazıları*/8, 27-32, Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

